

Ильина

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
ім. Г.С. Сковороди

Вісник
Харківського національного
педагогічного університету
ім. Г.С. Сковороди

Психологія
Випуск 16

Харків
ХНПУ 2006

ББК 88

Вісник ХНПУ ім. Г.С.Сковороди. Психологія. – Харків: ХНПУ, 2006.
– Вип. 16 – 188 с

Наукове видання

У науковому піснику висвітлюються результати психологічних досліджень проблеми підвищення ефективності навчально-виховного процесу у виш та середній школі, а також різних проблем поведінки та діяльності людини.

Для наукових працівників, викладачів і студентів.

Свідцтво про державну реєстрацію сер. КВ № 6007
від 28 березня 2002 р.

*Затверджено Вченою Радою
Харківського національного педагогічного університету
ім. Г.С. Сковороди 24.02.2006, протокол № 1*

Редакційна колегія:

- Євдокимов В.І.* – перший проректор Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С.Сковороди, доктор педагогічних наук, професор, чл. кор. АПН України, головний редактор;
- Бочарова С.П.* – доктор психологічних наук, професор, зав. кафедрою психології Харківської інженерно-педагогічної академії;
- Лусавицький О.К.* – доктор психологічних наук, професор кафедри психології Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна;
- Іванова О.Ф.* – доктор психологічних наук професор, зав. кафедрою загальної психології Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна;
- Лактіонов О.М.* – доктор психологічних наук, професор, зав. кафедрою прикладної психології Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна;
- Микитюк С.О.* – кандидат психологічних наук, доцент, зав. кафедрою психології Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С.Сковороди;
- Солодухова О. Г.* – доктор психологічних наук, професор, зав. кафедрою психології Слов'янського державного педагогічного університету;
- Хомуленко Т.Б.* – доктор психологічних наук, професор, зав. кафедрою практичної психології Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С.Сковороди;
- Шестопалова Л.Ф.* – доктор психологічних наук, професор, керівник відділу медичної психології інституту неврології, психіатрії та наркології АН України.

© Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди, 2006

ЗМІСТ

Т. С. Асланян ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНІСТЬ – НОВА ГАЛУЗЬ ДОСЛІДЖЕНЬ У ПСИХОЛОГІЇ	5
Л. І. Бондаренко ОСНОВНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ПСИХОАНАЛІЗУ ТА УКРАЇНСЬКА МЕНТАЛЬНІСТЬ	10
В. М. Васильков, О. І. Василькова ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ІНЖЕНЕРА-ПЕДАГОГА В УМОВАХ СТУПЕНЕВОЇ ОСВІТИ	20
О. В. Грицук ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ У ВЧИТЕЛІВ: ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ	31
Ж. В. Десятник ПАМ'ЯТЬ ЯК УМОВА УСПІШНОСТІ ЗАСВОЄННЯ СТУДЕНТАМИ ІНОЗЕМНИХ МОВ	37
Ю. Ю. Ільїна ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА У ВИЩІЙ ШКОЛІ	41
В. Д. Кислий, Ю. М. Широбоков СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ	46
М. А. Кузнєцов ПРОЯВ ЕМОЦІЙНОЇ ПАМ'ЯТІ У САМООЦІНЦІ ТА САМОСТАВЛЕННІ ОСОБИСТОСТІ	52
В. П. Кутішенко МУДРІСТЬ ЯК ІНТЕГРАЛЬНЕ ОСОБИСТІСНЕ НОВОУТВОРЕННЯ	67
Л. М. Лисенко ОСОБЛИВОСТІ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОСТІ ТА ГОТОВНОСТІ ДО ВИКОРИСТАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ДОСВІДУ У СТАРШОКЛАСНИКІВ	74
О. Є. Малихіна ТВОРЧА УЯВА ТА ОБРАЗНЕ МИСЛЕННЯ ЯК УМОВИ РОЗВИТКУ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗДІБНОСТЕЙ ДО СЛОВЕСНОЇ ТВОРЧОСТІ	81

ним використати певну систему зв'язків, що полегшує відтворення та допомагає зберегти інформацію на більш тривалій строк.

Список літератури

1. Алхазішвілі А. А. Психология обучения устной речи на иностранном языке. — Тбилиси: Мецниереба, 1974. — 230 с.
2. Артемов В. А. Психология обучения иностранным языкам. — М.: «Просвещение», 1969. — 276 с.
3. Бочарова С. П. Память в процессах обучения и профессиональной деятельности. — Тернополь.: Астон, 1997. — 344 с.
4. Заика Е. В. Методические рекомендации по исследованию памяти. — Х.: ХГУ, 1990. — 324 с.
5. Зимняя И. А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. — М.: «Просвещение», 1978. — 159 с.

Ю. Ю. Ільїна

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Підготовка кадрів в умовах національної культури, зокрема формування особистості майбутнього практичного психолога системи Міністерства з питань надзвичайних ситуацій, набуває сьогодні особливого значення. Науково обґрунтовані інновації у галузі практичної психології пов'язані з удосконаленням праці спеціаліста.

Багатомірність психологічних ситуацій вимагає від курсантів та студентів переосмислення теоретичних знань, уміння їх перекладати на мову практичних дій, знаходити більш ефективні засоби розв'язання різних психолого-практичних ситуацій та задач.

Отримати знання, які потрібні фахівцю для майбутнього, — задача досить складна. У зв'язку з цим, починаючи з перших днів навчання, треба при засвоєнні психологічних курсів створювати такі умови, які забезпечать постійне оновлення знань. Головним є формування у стінах вищого навчального закладу професійного мислення практичного психолога.

Професійне мислення все більше й більше приволює увагу сучасних науковців. Зараз ми маємо значну кількість праць, присвячених аналізу різних типів професійного мислення: клінічне або медичне; математичне; політичне; економічне; педагогічне та ін. Термін «професійне мислення» став входити до наукової термінології з другої половини ХХ століття у зв'язку зі значною інтелектуалізацією суспільної праці. Поняття «професійне мислення» використовується у таких розуміннях:

- коли намагаються підкреслити високий професійний рівень фахівця, тому що мова йде про особливості мислення, які характеризують його «якісний» напрямок;
- коли підкреслюються особливості мислення, що обумовлені характером професійної діяльності.

Слід підкреслити, що поняття «професійне мислення» використовується більше в обох значеннях. З. А. Решетова відзначає, що коли мова йде про професійне мислення, то інтуїтивно маються на увазі деякі особливості мислення фахівця, які дозволяють йому успішно виконувати професійні задачі на високому рівні майстерності і оригінально розв'язувати як стандартні, так і нестандартні задачі [4].

Такий фахівець характеризується як людина творча, яка якось незвичайно сприймає предмет своєї діяльності, здатна до новаторства, відкриття тощо.

Професійне мислення включає процес узагальненого, опосередкованого відображення суб'єктом професійної реальності (предмета праці, задач, умов та результатів праці); шлях отримання людиною нових знань про різні боки праці та способи їх перетворення; засоби формування і розв'язання професійних задач; вироблення нових стратегій професійної діяльності.

На основі аналізу літературних джерел можна виділити два підходи до визначення сутності професійного мислення. Одна група дослідників професійне мислення розуміють як процес розв'язання задач в тій чи іншій галузі діяльності, інша – як той чи інший тип орієнтовки фахівця в предметі своєї діяльності [1].

Перший напрямок пов'язаний з концепцією С. Л. Рубінштейна про детермінацію мислення – «зовнішні умови через внутрішні». У ролі зовнішніх умов, згідно зазначеної кон-

непції, є задача, яка обумовлює об'єктивний зміст та напрямок мисленнєвого процесу [5].

Другий напрямок пов'язаний з концепцією П. Я. Гальперіна: поетапне формування розумових дій, згідно якій специфічні властивості мислення, зміст, структура розумового образу не можуть бути обумовлені характером, властивостями та змістом задач. Мислення розглядається як тип «орієнтировки суб'єктів у предметі діяльності» і її умовах, що в свою чергу і визначає характер розв'язуваних задач [3].

Один й той же предмет може по-різному бути відображений у розумовому образі. Саме це залежить від засобів та умов його формування. Образ відображає: несуттєві властивості предмета як поодинокі утворення; закономірно взаємопов'язані властивості як суттєві; всебічну сутність законів. Отже, у зв'язку з тим, що відображення одного й того ж предмета діяльності може бути різним, тому й орієнтировка на його основі при розв'язанні задач теж буде проходити по-різному [1; 2].

Є думка, що специфіка професійного мислення залежить від своєрідності задач, які розв'язують фахівці, тоді коли якість професійної діяльності або рівень професіоналізму фахівця залежить від типа мислення. Отже, високий рівень професіоналізму, перш за все, пов'язаний з типом мислення [1].

Зараз особлива увага приділяється пошуку шляхів і засобів, які сприятимуть підготовці особистості фахівця у сфері його професійної діяльності.

Людині, що прагне до особистісної досконалості та розвитку професіоналізму в галузі практичної психології, притаманна тенденція самовдосконалення, особливо це відноситься до фахової підготовки практичного психолога системи Міністерства з надзвичайних ситуацій. Їх професійна діяльність характеризується досить високим рівнем складності та напруженості, їй притаманний високий динамізм, самостійне прийняття рішень з подальшою реалізацією, підвищення відповідальності за їх наслідки, здатність самостійно розв'язувати різні складні, нестандартні ситуації, задачі у різних умовах.

Фахова підготовка практичного психолога — явище багатогранне. Ми вважаємо, що якісною характеристикою осо-

бистості майбутнього фахівця є певний рівень сформованості його інтелектуального розвитку, зокрема професійного мислення. Справа в тому, що діяльність практичного психолога, який працюватиме у системі Міністерства з надзвичайних ситуацій, визначається специфікою роботи, в якій кожен випадок взаємодії з іншими людьми є індивідуальним і неповторним. Ця неповторність й розглядається нами як розв'язання мисленнєвої задачі. Остання являє собою цілісне бачення психологічної ситуації з подальшим її аналізом, вмінням планувати хід рішення тієї чи іншої задачі, ситуації тощо.

Аналіз багатьох досліджень свідчить про те, що розвиток особистості курсантів і студентів відбувається не стільки за рахунок спеціально організованого виховання, а в першу чергу в процесі учбової діяльності. При цьому її організація є необхідною умовою ефективності таких впливів. На наш погляд, особистість найбільш повно проявляється через зміст та структурну організацію розв'язання мисленнєвих задач.

Експериментальне дослідження проводилось на базі факультету ПБ Академії цивільного захисту України протягом 2004 – 2005 навчального року. У експерименті прийняли участь 90 курсантів та студентів 1 та 2 курсів. Цілісна картина констатуючого експерименту показала, що певна частина досліджуваних, що склало 41% не здатна розв'язувати нестандартні задачі.

Отже, ми виходили з припущення, що в результаті організації навчання під час практичних занять з курсів «Психофізіологія», «Вікова психологія» будуть змінюватись можливості при розв'язанні нестандартних задач у курсантів та студентів експериментальних груп. Саме цей процес відрізняється від того, що відбувається під впливом традиційного навчання у представників контрольних груп.

Ми прагнули у нашому дослідженні вивчити вплив стратегіального підходу на пошук розв'язання нестандартних задач, а також визначити роль стратегій в розвитку професійного мислення. Основною рисою стратегіального підходу до розв'язання нестандартних задач є не стільки вибір одного з можливих варіантів їх розв'язання, скільки конструювання нових варіантів задач.

Аналіз індивідуальних протоколів показав, що зменшилася кількість курсантів і студентів до 19 %, які не здатні

розв'язувати нестандартні задачі. Нами були розроблені та пропонувались завдання, спрямовані на розвиток індивідуальних властивостей мислення.

1. Блок завдань спрямований на самостійний аналіз функціональних станів організму людини. При цьому курсанти та студенти повинні визначити роль функціонального стану в різних видах діяльності і у формуванні функціональних систем, які забезпечують реалізацію поведінкових реакцій, виявити чинники, які впливають на функціональні стани та встановити взаємозв'язок з певним видом діяльності.
2. Пропонувалось здійснити аналіз станів функціонального напруження, зокрема, стомлення та виснаження; взаємозв'язок різних видів напруження з фізичною та розумовою працею суб'єкта; визначити функціональні зміни організму при перенапруженні і перевтомленні тощо.
3. Пропонувались задачі на прогнозування впливу психофізіологічного напруження на здоров'я людини.
4. Рекомендувались спеціальні завдання на розвиток індивідуальних якостей мислення (наприклад, порівняти висловлювання практичних психологів різних галузей діяльності, сформулювати основні положення теми, розглянути положення, підібрати факти з власного досвіду тощо).

Отримані результати свідчать, що використання на практичних заняттях різних нестандартних задач не тільки підвищує ефективність навчання, але й сприяє розв'язанню нестандартних ситуацій у подальшій практичній діяльності, поширює психологічний кругозір. Крім того, виконання цих задач на практичних заняттях спрямоване й на формування індивідуальних якостей інтелектуальної діяльності майбутнього спеціаліста будь-якого напрямку.

До них належать:

1. Пошуковий характер до знань, які вивчаються.
2. Розуміння питань, точність вивчення проблеми, ситуації.

3. Самостійність мислення — ця важлива риса сприятиме виникненню оригінальних задумів і нових підходів до розв'язання проблем і ситуацій.
4. Гнучкість мислення може виступати як одна з передумов творчої діяльності.
5. Критичність мислення — властивість, що передбачає перевірку кожного припущення, урахування сильних та слабких боків під час розв'язання проблем та ситуацій.

Таким чином, цілеспрямована робота по формуванню стратегіального підходу під час розв'язання нестандартних задач забезпечує ефективне формування професійного мислення у курсантів та студентів.

Список літератури

1. Андронов Б. П. Психологические основы формирования профессионального мышления: Пособие по спецкурсу. — Саранск, 1985.
2. Билибин А. Ф., Царегородцев Г. И. О клиническом мышлении. — М., Медицина, 1993.
3. Гальперин П. Я. Развитие исследований о формировании умственных действий//Психологическая наука в СССР (в 2 томах), Т. 1. — М.: Изд-во АПН РСФСР, 1959.
4. Решетова З. А. Психологические основы профессионального обучения. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1985.
5. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии (В 2-х томах). Т. 2. — М., Педагогика, 1989.

В. Д. Кислий, Ю. М. Широбоков

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ

Стратегія всебічного реформування, необхідність подолання негативних соціальних явищ, пошук шляхів створення ефективної та оптимальної за чисельністю армії об'єктивно потребують серйозної консолідації зусиль держави, активізації потенціалу науки і освіти у підготовці висококваліфікованих військових фахівців.